

لـ وړو زده كـ وړو وزارت
التقوا د لـ وړو زده كـ وړو موسسه
حقوقو او سياسي علومو پوهنځي
قضاء او څارنوالۍ څانگه

د لېسانس دورې پايليك

**د چاپيريال په ساتنه كې د اسلامي شريعت
او نړيوالو ميثاقونو رول**

Ketabton.com

ترتيب كوونكي: انتظار

لارښود استاد: ننگيالي مصون

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریظ

بناغلی انتظار د گل محمد زوی د التقواد لوړو زده کړو موسسې د حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځي د قضاء او څارنوالۍ د څانگې فارغ التحصیل چې د (د چاپیریال په ساتنه کې د اسلامي شریعت او نړیوالو میثاقونو رول) تر عنوان موضوع زما تر لارښوونې لاندې ترتیب کړې، چې په لیکنه کې د معتبرو منابعو څخه استفاده کړې او همدارنگه لیکنه یې په پښتو ساده او روانه یې لیکلې زه د لارښود استاد په صفت د نوموړي دغه موضوع د مونوگراف لپاره کافي او تاییدوم یې د لارو علمي لاسته راوړنو په هیله یې.

ننگیالی مصؤن

د التقواد لوړو زده کړو موسسې د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي استاد

دالی

خپل گران پلار، قدرمنې مور، ته چې زما د زده کړې په دې لوی کاروان کې

راسره مله وو

منلیک

مننه او کورودانی له ډېر محترم استاد ننګیالی مصوٰن څخه چې له ماسره یې ددې مونوګراف په ترتیب کې پوره مرسته او همکاري وکړه. خپل ډېر ارزښتمن وخت یې ماته وقف کړ، بشپړ لازم او علمي هدايات یې راکړه..

خلاصه

چاپیریال د ټولو هغو مېرو او ژوندیو بیړني عواملو مجموع چې د ژوندیو موجوداتو په ژوند باندې اغېزه کوي د چاپیریال یا محیط په نامه سره یادېږي، چې په دې مجموعه کې هوا، اوبه، خاوره، نباتات، میاکرو اورگانیزمونه، حیوانات، د لمر و بڼایي، تودوخه رطوبت او داسې نور شاملېږي. ککرتیا د هوا، خاورې یا ځمکې په کیمایي، فزیکي او بیولوژیکي خصوصیاتو او جوړښت کې د انساني فعالیتونو له کبله غیږي منلې بدلون چې انسان او ژوندیو په ژوند او د هغوي په ماحول بده اغېزه وکړي د ککرتیا په نامه یادېږي.

ددې موضوع اهمیت دادی چې د ټولني د وگړو د سالمې روزنې او پرمختگ لپاره د چاپیریال ساتنه مهمه ده او د چاپیریال د ککرتیا پر وړاندې مبارزه ضروري ده ځکه چې په دې اړه اسلامي شریعت او نړیوالو میثاقونو ډېر تاکید کړی دی.

د موضوع د لیکلو موخه داده چې په افغانستان کې خلک په دې پوه شي چې د چاپیریال په ساتنه کې اسلامي شریعت او نړیوال میثاقونه ډېر رول لري.

ددې موضوع کړنلاره کتابتوني ده او د هغه ماخذونو څخه په کې استفاده کړې چې د چاپیریال ساتنې په اړه لیکل شوي. ددې موضوع څخه دا پایله اخلو چې د چاپیریال ساتنه د هر شخص لپاره یوه لازمي خبره ده او هغه موارد او موضوعاتو باندې ځان پوه کړي چې اسلامي شریعت د چاپیریال لپاره وضع کړي، خو په ضمن کې نړیوالو میثاقونو هم د چاپیریال په ساتنه ډېر تاکید کړی دی.

لیکلی

۱.....سریزه

لومړی فصل

د چاپیریال، اسلامي شریعت او نړیوالو میثاقونو پېژندنه

۵..... لومړی مبحث: د چاپیریال پېژندنه

۵..... لومړی مطلب: د اسلامي شریعت له مخې د چاپیریال پېژندنه

۵..... لومړی جز: د چاپیریال لغوي تعریف:

۵..... لومړی فقره: په یو ځای باندې مستقر کېدل او یو ځای اشغالول:

۶..... دویمه فقره: ژوند:

۶..... دویم جز: د چاپیریال اصطلاحي معنی:

۷..... دریم جز: د چاپیریال ساتنې معنی:

۷..... دویم مطلب: د افغانستان د نافذه قوانینو له مخې د چاپیریال پېژندنه

۹..... دویم مبحث: د اسلامي شریعت پېژندنه، منابع او خصوصیات

۹..... لومړی مطلب: د اسلامي شریعت پېژندنه

۹..... دویم مطلب: د اسلامي شریعت منابع

۱۲..... دریم مطلب: د اسلامي شریعت خصوصیات

۱۳..... دریم مبحث: د نړیوالو میثاقونو پېژندنه

دویم فصل

د چاپیریال په ساتنه کې د اسلامي شریعت او نړیوالو میثاقونو رول

۱۵..... لومړی مبحث: د چاپیریال په ساتنه کې د اسلامي شریعت رول

۱۷..... لومړی مطلب: په اسلام کې د چاپیریال ساتنې لارې چارې

۱۹..... دویم مطلب: په اسلام کې د چاپیریال ساتنې اړوند اقدامات

۲۴..... څلورم مطلب: د ځمکې ککړتیا د مخنیوي په اړه د اسلامي شریعت دریغ

۲۵..... دویم مبحث: د چاپیریال په ساتنه کې د نړیوالو میثاقونو رول

۲۶..... لومړی مطلب: د ملګرو ملتونو د چاپیریال ساتنې سازمان

۲۹..... دویم مطلب: په جنګي برخه کې د چاپیریال ساتنې نړیوال معاهدات

۳۱..... پایله

۳۲..... وړاندیزونه

۳۳..... ماخذونه

سريزه

الحمد لله والصلوة والسلام على عباده الذين اصطفى.
اما بعد:

(إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) (١)

ژباړه: بېشکه الله تعالی خوښوي بيا بيا توبه ايستونکي (له گناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي (له پلټيو څخه). (١)

اسلامي شريعت د ژوند چاپيريال حقوقو لومړنی او مهمه منبع ده د اسلام مبارک دين د چاپيريال د پاک ساتلو لپاره ځينې قواعد وضع کړي دي د قرآن عظيم الشان زيات شمېر اياتونه همدې مسئلې ته اشاره کوي.

همدارنگه ژوند د چاپيريال حقوقو په اړه بايد ووايو چې د ژوند چاپيريال حقوق دهغه قواعدو او مقرراتو ټولگه ده چې د ژوند چاپيريال پاک ساتنې او د انسانانو اړيکې د ژوند له چاپيريال سره ترتيب او تنظيموي. يا په بل عبارت د ژوند د چاپيريال حقوق په ټولو هغو قواعدو، مقرراتو، اصولو او نورمونونو اطلاق کېږي چې د فرد او چاپيريال ترمنځ اړيکې تنظيموي. د چاپيريال ساتنې او تحفظ موضوع د هېوادونو په قوانينو کې هم ځای پرځای شوي دي د نوموړي موضوع د اهميت له پلوه ده چې د هېواد د اساسي موضوعاتو په قطار کې د چاپيريال ساتنه هم په اسلامي شريعت کې ذکر شوې ده. نو همدې مطلب ته په کتو مې نړيوالو ميثاقونو د چاپيريال ساتنه باندې تاکيد کړی دی. هغه تگلاره ده چې الله تعالی د خپلو بندگانو لپاره د عقايدو، عباداتو، اخلاقو، راکړه ورکړه، رياست، اداره، اقتصاد، او داسې نورو کې د ژوند پورې مربوط ټولو شيانو کې ترتيب کړي دي ترڅو ددغه لويې لارې په تلولو سره د دنيا او اخرت دعزت څښتن شي.

^١ قرآن کریم [سورت البقره ٢٢٢ ايت]

^٢ محمود الحسن ديوندي او شبيراحمده عماني. (١٤١٤هـ). کابلی تفسير. جلد اول، د افغانستان د جیدو علماوو ژباړه، د فهدبن عبدالعزیز د قرانکریم چاپخانه مدينه منوره، ص ٩٥

د موضوع ستونزه

د موضوع ستونزه داده چې زیاتره خلک په قصدي ډول د چاپیریال ککړتیا توجه نه کوي او هغه څه چې چاپیریال خرابوي هغه کړنې ترسره کوي.

د موضوع د انتخاب لاملونه

دا چې زموږ د ټولني د خلکو تعليمي کچه کمه ده نو د نړيوالو میثاقونو د موضوعاتو څخه ناخبره ده.

زموږ په ټولنه کې وگړي د چاپیریال په ساتنه کې بې غوري کوي او سمه توجه ورته نه کوي.

هغه موضوعات چې د چاپیریال د ساتنې په اړه اسلامي شریعت وضع کړي دي د هغې په اړه پوهاوی نه لري.

د موضوع اهمیت:

۱. چاپیریال د انسانانو یو له لومړنیو حقوقو له جملې څخه گڼل کېږي. او د ژوند چاپیریال د ژوند لپاره یو مهم عنصر دی هغه څه چې په چاپیریال کې دي د انسانانو د ژوند لپاره مهم دي او په دې موضوع لیکنه کول ځکه د پراهمیت لري چې اسلامي شریعت د چاپیریال د ساتنې لپاره احکام وضع کړي دي.

۲. هغه څه چې په نړيوالو میثاقونو کې د چاپیریال په اړه راغلي دي هغه هم د پلي کېدو وړ دي ځکه چې په دې اړه یې د هغه مواردو یادونه کړي چې د چاپیریال د ککړتیا څخه پرې ځانونه ژغورلای شو.

۳. د دې موضوع اهمیت دادی چې په پاک او صفا چاپیریال کې انسانان سالم ژوند کولای شي او د مرضونو څخه ژغورل کېږي.

د موضوع هدف:

د دې موضوع د لیکنې څخه لاندې موخې لرم:

۱. د چاپیریال ساتنې پېژندل.
۲. د اسلامي شریعت احکام واضح کول چې د چاپیریال په اړه دي.
۳. د لیسانس دورې د وروستي شرط پوره کول.
۴. همدارنگه د هغه موضوعاتو څخه یادونه چې نړیوالو میثاقونو وضع کړي دي.

پخوانیو لیکنو ته کتنه

د اسلامي شریعت او نړیوالو میثاقونو رول په چاپیریال ساتنه کې خورا اړین دی چې په دې اړه مو د یو شمېر معتبرو مراجعو څخه استفاده کړې. دا چې افغانستان یو له هغه هېوادونو څخه دی چې په دې وروستیو کې یې په افغانستان کې د چاپیریال ککړتیا ډېره شوې چې د همدې ستونزې د حل لپاره مو نوموړې موضوع لیکلې ترڅو په ټولنه کې وگړي پرې پوه شي.

د موضوع اړوند پوښتنې

- د دې لیکنې په پای کې به د لاندې پوښتونو ځوابونه ومومئ:
- ۱- د چاپیریال په ساتنه کې د اسلامي شریعت رول څه شی دی؟
  - ۲- د چاپیریال په ساتنه کې د نړیوالو میثاقونو رول څه شی دی؟
  - ۳- د چاپیریال په ساتنه کې د اسلامي شریعت سره د نړیوالو میثاقونو تفاوتونه څه شی دی؟

د موضوع کړنلاره

۱. نوموړې موضوع کتابتوني بڼه لري.
۲. د موضوع په پیل کې خلاصه، سریزه او لیکلر وجود لري ددې لپاره چې لوستونکو ته اسانوالی پیدا شي.
۳. په موضوع کې مو د یو شمېر ایتونو او احادیثو څخه هم استفاده کړې چې هغه مو په سمه توګه راوړي دي.
۴. د موضوع په پای کې مو پایله یا نتیجه ذکر کړې او د هغه ماخذونو څخه چې استفاده شوې هغه مو په پای کې د یو فهرست په توګه راوړي دي.
۵. په موضوع کې مې د یو شمېر ایتونو او نبوي احادیثو څخه استفاده هم کړې چې قرآني ایتونه مې د مشکول قرانکریم څخه رانقل کړي او نبوي احادیث مې د اعرابو سره سم راوړي دي. چې د نبوي احادیثو لپاره مې ماخذونه په لمن لیک کې ورکړي دي.

د موضوع حدود

دا چې د چاپیریال ساتنه او ککړتیا یوه لویه موضوع ده او په دې اړه ډېر موضوعات شتون لري نو ما په دې موضوع کې هغه څه راوړي چې زما د موضوع پورې اړه لري چې هغه د اسلامي شریعت او نړیوالو میثاقونو رول د چاپیریال په ساتنه کې دی.

لومړی فصل

د چاپیریال، اسلامي شریعت او نړیوالو میثاقونو پېژندنه

په دې فصل کې درې مباحث ذکر کوم چې په لومړي مبحث کې د چاپیریال پېژندنه، په دویم مبحث کې د اسلامي شریعت پېژندنه او په دریم مبحث کې د نړیوالو میثاقونو پېژندنه.

لومړی مبحث: د چاپیریال پېژندنه

د چاپیریال په اړه د پوهانو علماوو له لوري بېلابېل تعریفونه شوي چې تقریباً د ټولو معنی او مفهوم سره ورته او نږدې دی، یعنې چاپیریال هر هغه څه ته وايي چې بشر یې احاطه کړی وي که هغه جمادات دي لکه: اسمانونه، ځمکې، غرونه، سیندونه، درې، خاوره، اوبه، هوا، ګازونه او که حیوانات وي لکه: څاروي، الوتونکې، ژوي، همدارنگه نباتات لکه: ګیاوي، ګلونه، شنه شیان، ونې، بوټي او نور چې انسان یې احاطه کړي وي.^(۱)

لومړی مطلب: د اسلامي شریعت له مخې د چاپیریال پېژندنه

لومړی جز: د چاپیریال لغوي تعریف:

چاپیریال ته په عربي ژبه کې (بیئ) وايي چې (بیئ) د (تبواء) صیغه ده چې دا کلمه په لاندې معنی ګانو کارېدلې ده.

لومړی فقره: په یو ځای باندې مستقر کېدل او یوځای اشغالول:

لکه عربان وايي (تبواء بالمکان) معنی دا چې په ځای باندې یې خپل ځای اشغال کړ. یعنې ځای یې ونیولو یعنې په هغه ځای کې یې او سپدل پیل کړل لکه په قران کریم کې هم الله تعالی فرمایلي دي:

---

^۱ نورانور فاروقي. (۱۳۹۷). د چاپیریال ساتنې حقوق. مسلم خپرندویه ټولنه - جلال اباد. ص ۲۰.

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ (١)

ژباړه: (او هغه له هغو خلکو لپاره هم دی) چې د دغو مهاجرینو له راتگ نه مخکې

بې ایمان راوړی. (٢)

نو په دې ایت کې هم د تبواء د کلیمې معنی ځای ورکول دي. (٢)

دویمه فقره: ژوند:

اوسیدل، ژوند کول او عمر تېرولو ته وایي. فرهنگ عمید لیکلي چې ددې کلیمې

مصدر په دري ژبه کې زندگاني یعنی ژوندون کول دي. (٣)

همدارنگه ژوند عمر ته هم ویل کېږي نو د ژوندانه چاپیریال هر هغه ځای سیمې او

چاپیریال ته ویل کېږي چې په هغه کې ژوند وجود ولري او عمر په کې تېر شي. یا په بل

عبارت د ژوند چاپیریال د ټولنیزو، فزیکي، فرهنگي، کلتوري او عقیدوي شرایطو

مجموعې ته چې په هغه کې د ژوند یو موجوداتو ژوند تامین او متاثره کېږي د چاپیریال

په نامه یادېږي. د ژوند چاپیریال هغه چاپیریال ته ویل کېږي چې انسان په مستقیم او یا

غیر مستقیم ډول د هغه سره اړیکه لري او د ژوند فعالیتونه د هغه سره تړاو لري. د ژوند

چاپیریال د انسانانو یو له لومړنیو حقوقو له جملې څخه ګڼل کېږي ترڅو د ښه چاپیریال

په لرلو سره په سلامتۍ او د هوساینې په فضا کې د خپلو نورو حقوقو څخه ګټه پورته

کړي.

دویم جز: د چاپیریال اصطلاحي معنی

چاپیریال زموږ شا او خوا ټولو موجوداتو ته چاپیریال ویل کېږي، یا د محیط یوه احاطه

ده چې یو سازمان یا تشکیل په کې فعالیت کوي چې په هغه کې هوا، اوبه، طبعي

سرچینې، فلورا (نباتات)، فونا (حيوانات)، انسانان او د هغوي تر منځ متقابلې اړیکې

١ الحشر، ایت ٩

٢ سید ابوالاعلی مودودي، (١٣٢٠). تفسیر تفهیم القرآن ژباړن: قیام الدین کشف. پېښور: جماعة الدعوة، ج ٥ ص ٥٥٢

٣ احمد مختار عبدالحمید عمر، (٢٠٠١م). معجم اللغة العربية المعاصرة. عالم الکتب، قاهره، ج ١ ص ٢٥٨.

٤ عمید حسن، (١٣٧٢). فرهنگ عمید یو جلد. انتشارات امیر کبیر تهران. ص ٧٤٨.

شاملېږي. اجتماعي، فزيکي، فرهنگي، کلتوري او عقيدوي شرايطو مجموعې ته چې په هغه کې د ژونديو موجوداتو ژوند تامين او متاثره کيږي د چاپيريال په نامه يادېږي.^(۱)

دريم جز: د چاپيريال ساتنې معنی

چاپيريال هر هغه څه ته وايي چې بشريې احاطه کړي وي. که هغه جمادات دي لکه: اسمانونه، ځمکې، غرونه او نور... همدارنگه د چاپيريال حقوق دهغه قواعدو او پرنسيپونو له مجموعې څخه عبارت دي چې دانسانانو د فعاليتونو او کړنو تاثير پر چاپيريال باندې ترخپرنې لاندې نيسي او ترڅنگ يې د چاپيريال پورې تړلو مهمو مسايلو څخه بحث کوي. يا دا چې د چاپيريال ساتنې حقوق د يو لړ اصولو او قواعدو مجموعه ده چې د چاپيريال د عناصرو د ساتنې په موخه رامنځته کېږي او ټول هغه انساني فعاليتونه محدودوي او يا يې له منځه وړي چې چاپيريال تخريبي وي.^(۲)

دويم مطلب: د افغانستان د نافذه قوانينو له مخې د چاپيريال پېژندنه

د افغانستان د چاپيريال ساتنې قانون د چاپيريال تعريف په لاندې ډول کړی دی:

(د ژوند چاپيريال د طبيعي سرچينې، د طبيعي سرچينو د اجزاو و ترمنځ يا د نوموړو اجزاو او انسانانو او حيواناتو ترمنځ تعاملات، فزيکي، فرهنگي، تزئيني (نبايسته کول)، خواص يا شرايط دي چې د هغور وختيا او سلامتيا اغيزې لاندې راولي).^(۳)

د پورته تعريف څخه لاندې مهم ټکي لاسته راځي:

- ۱- د بشري، حيواني او نباتي روغتيا ساتل او د هغو د معشيت د وضعې بڼه کول.
- ۲- د ايکولوژيکي کړنې او دهغې د بشپړتيا تامينول.
- ۳- د ژوند د چاپيريال سره تړلې د اوسنې او راتلونکې نسل د گټو او اړتياوو

تامينول.

^۱ خدايداد. کوچی، (۱۳۹۵). چاپيريال ساتنه جلال اباد: سلام خپرنديوه ټولنه ص ۲.

^۲ نورانور. فاروقي، د چاپيريال ساتنې حقوق. ص ۹

^۳ د عدلي وزارت رسمي جريده. (۱۳۸۵). د ژوند چاپيريال قانون، پرلپسې گڼه: (۹۱۲). کابل: دولتي مطبعه ۴ ماده

۴- د طبیعي او فرهنگي میراثونو ساتل.

په افغانستان کې د ژوند چاپیریال قانون د چاپیریال حقوقو یوه بله مهمه سرچینه ده نوموړې قانون د اساسي قانون د ۱۵ مادې په رڼا کې د ۷۸ مادو او ۹ فصلونو په درلودلو سره تصویب او د ۲۴ مادې د ۱۲ فقرې په اساس د ۱۳۸۵ لمریز کال د قوس د میاشتې په ۱۵ نېټه د جمهور رئیس له لوري توشیح شوی او فعلاً نافذ دی. چې د نوموړې قانون د ۲ مادې له مخې یې موخې په لاندې ډول دي:

ددې قانون عمده موخې عبارت دي له:

۱. د بشري، حیواني او نباتي روغتیا ساتل او دهغو معیشت د وضعې بڼه کول.

۲. د ایکولوژیکي کړنې او دهغې د بشپړتیا دیون تآمینول.

۳. د ژوند له چاپیریال سره تړلې (مرتبط) د اوسني اوراتلونکي نسل د گټو او اړتیاوو

تآمینول.

۴. د طبیعي او فرهنگي میراثونو ساتل.

۵. د بیا جوړونې په کار کې آسانوالی او دملي اقتصاد د واداره وده. (۱)

---

^۱ د ژوند چاپیریال قانون، دویمه ماده

دویم بحث: د اسلامي شریعت پېژندنه، منابع او خصوصیات

په دې بحث کې درې مطالب دي چې په لاندې ډول دي:

لومړی مطلب: د اسلامي شریعت پېژندنه

هغه تگلاره ده چې الله تعالی د خپلو بندگانو لپاره د عقایدو، عباداتو، اخلاقو، راکړه ورکړه، ریاست، اداره، اقتصاد، او داسې نورو کې د ژوند پورې مربوط ټولو شیانو کې ترتیب کړي دي ترڅو د دغه لویې لارې په تلو سره د دنیا او اخرت دعزت څښتن شي. (۱)

دویم مطلب: د اسلامي شریعت منابع

اسلامي شریعت د ظهور او پیدایښت پر او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د نبوي رسالت ټوله دوه په بر کې نیسي، دغه پر او د لومړي الهي وحی (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) (۲) ژباړه: ولوله (ای محمده! قرآن) په برکت د نامه د رب خپل هغه رب پالونکی چې پیدا کړي یې دي (مخلوقات) (۳) په کلمې سره پیل او د قران په وروستي ایت (الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا) (۴) ژباړه: نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسې ته دین ستاسې (اصولاً او فروعاً) او تمام (پوره مې کړ پر تاسې (ای مؤمنانو!) نعمت (د دین په اکمال) او غوره مې کړ ما تاسې ته اسلام له جهت د دین (ډېر پاکیزه په ټولو اديانو کې) (۵) سره پای مومي. (۶) په دغه دوره کې د اسلامي شریعت اساس او بنسټ

^۱ شمس الاسلام شمس صافی. (۱۳۹۸ل). د اسلامي حقوقو اساسات. لومړی ټوک، مسلم خپرندویه ټولنه - جلال اباد، ص ۳۲.

^۲ سورت العلق، ایت ۱

^۳ شبیر احمد عثمانی او محمود الحسن. کابلی تفسیر دویم ټوک ص ۱۷۳۳.

^۴ سورت الانعام، ایت ۳

^۵ کابلی تفسیر ج ۱ ص ۵۹۲

^۶ عبدالرؤف ننگیال، (۱۳۹۳). د اسلام حقوقي نظام. مستقبل خپرندویه ټولنه - کابل. ص ۲۳

په قرآن او نبوي سنتو ولاړو، قرآني احکام به په اجمالي توګه نازلیدل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په واسطه به په تفصیلي توګه خلکو ته بیان کېدل. (۱)

د اسلامي شریعت بنسټ د الله تعالی وحي ګڼل کېږي چې په قرآن او محمدي سنتو کې یې ښودنه شوې ده، په دغه دوه سرچینو کې د نوي قانون ټولې انواعې لکه اساسي قانون، سوداګریز قانون د نړیوالو قوانینو جزاګانې او د نورو قوانینو څانګې پیدا کولای شو (۲) چې دلته غواړو لومړی د وحي پېژندنه په قرانکریم او نبوي سنتو کې وړاندې کړو.

وحي په لغت کې د کتابت، پیغام، اشارې، الهام او پټې خبرې په معنی استعمالیږي. عرب وايي: وحي إليه الکلام يحيه، وحيًا، وأوحى (وهو أن يكلمه بكلام يخفيه)، و "وحي" و "أوحى" ايضاً ای کتب. (۳)

يعني: پټه خبره یې ورته وکړه، یا لیکنه یې وکړه. (۴)

که د قرآن کریم آیاتونو او د رسول الله صلي الله عليه وسلم په احاديثو کې غور او فکر وکړو نو دا راته جوتیږي چې د الله تعالی له خوا ملائکو ته وحي پرته د کومې واسطې څخه صورت نیولی دی. الله پاک فرمایلي دي:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ...﴾ (۵)

((او یاد کړه "ای محمد" هغه وخت چې وویل رب ستا ملائکو ته چې زه ګرځوونکې (پیدا کونکې) یم په ځمکه کې د یوه خلیفه، نو ملائکو وویل: ایا ګرځوې (پیدا کوې) ته په ځمکه کې هغه څوک چې فساد به کوي پدې کې او تویوي به (په ناحقه سره) وینې، حال دا

۱ حامد انصاري. (۱۴۳۰). د اسلام حکومتي نظام. ژباړن: صافی، حبیب الله پیغام خپرندویه مرکز - پېښور. ص ۲۴

۲ سید عنایت الله شاداب. (۱۳۹۵). د اسلامي حقوقو بنسټونه. مستقبل خپرندویه ټولنه - کابل. ص ۱۰۸.

۳ ابراهیم محمد الجرمي. (۱۴۲۲هـ). معجم علوم القرآن دار القلم، دمشق، اول چاپ یو جلد. (۳۱۸/۱)

۴ عبدالغفار صافی، (۱۳۹۷). قرآن پوهنه، سلام خپرندویه ټولنه - جلال اباد. ص ۹

۵ البقرة: ۳۰

چې مونږ تسبیح وایو ستا سره د ثنا ستا او نسبت د پاکی کوو تا ته ((١)).

دغه راز د رسول الله صلي الله عليه وسلم د احاديثو څخه هم دا جوتیرې چې الله پاک ملايکو ته وحیې بي له واسطې کړې ده:

عن النواس بن سمعان (رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلي الله عليه وسلم: إذا أراد الله تعالى أن يوحى بالأمير تكلم بالوحي، أخذت السماوات منه رجفة شديدة خوفاً من الله عز وجل، فإذا سمع ذلك أهل السماوات صعقوا وخروا لله سجداً، فيكون أول من يرفع رأسه جبريل، فيكلمه الله من وحيه بما أراد، ثم يمر جبريل على الملائكة كلما مر بسماء سأله أهله: ما ذا قال ربنا يا جبريل؟ فيقول جبريل: قال الحق وهو العلي الكبير. فيقول كلهم مثل ما قال جبريل، فينتهي جبريل بالوحي إلى حديث أمره الله عز وجل. (٢)

((د نواس بن سمعان (رضي الله عنه) څخه روایت دی، وایي چې رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمایلي دي: کله چې الله (جل جلاله) د یو کار اراده وکړي نو د هغې په هکله وحیې کوي، نو د الله تعالی د ډار له کبله اسمانونه په لړزېدو شي، کله چې د اسمان اهل دغه حالت واورې، نو ټول بې هوشه الله پاک ته په سجده پرېوځي، اول کس چې خپل سر راپورته کوي، هغه جبریل (عليه السلام) دی، نو الله پاک ورسره په وحیې سره خبرې وکړي، بیا چې جبریل په هر اسمان تیرېږي. د هغې اسمان ملايکې ورڅخه پوښتنه کوي چې: زمونږ پروردگار څه فرمایلي دي؟ جبریل ځواب ورکوي چې: الله تعالی حق ویلي دي او هغه تر ټولو لوړ او لوی ذات دی، نو ټولې ملايکې ورسره همدغه خبره تکرار کړي. بیا جبریل (عليه السلام) هغه ځای ته په وحیې سره تگ کوي چې الله تعالی ورته امر کړي وي)).

^١ محمود الحسن او شبیر احمد عثمانی. کابلی تفسیر ج ٢٣ ص ٢٣.

^٢ زرکشي محمد بن عبد الله بدرالدين بهادر (١٤٠٦هـ). البرهان في علم القرآن بيروت، دار احیاء التراث العربی. ج ٢ ص ٢٩٨.

دریم مطلب: د اسلامي شریعت خصوصیات

د اسلامي شریعت خصوصیات په لاندې ډول دي:

۱- د اسلام د دین د عمل ساحه پراخه ده، ځکه دین نه یوازې د شخص اړیکې له شخص سره تنظیموي، بلکې د شخص اړیکې له ځان او خپل خالق سره هم تنظیموي. د اسلام دین د ژوندانه بشپړ نظام دی، په دغه دین کې له عقایدو، اخلاقو، حقوقو او مجاملاتو څخه بحث شوی او د ژوند په ټولو برخو کې لارښوونې لري چې خپل پیروان د هغې پیروي ته رابولي.^(۱)

۲- د اسلام له دین پرته په نورو ټولو دینونو کې لاس وهنې شوې دي، حقایق یې تحریف شوي، چې د سلیم عقل یو خاوند هم د هغو د ډېرو محتویاتو په ریښتینوالي باور نشي کولای، تر اسلام مخکې د اسماني دینونو تر ټولو وروستی د مسیحیت دین دی، چې د دغه دین ډېر او یو له بل سره مخالف انجیلونه یې له شکه انسان باوري کوي چې دغه دین تحریف شوی دی، خود اسلام دین چې د الله تعالی له خوا تر ټولو اسماني دینونو وروستی نازل شوی دین دی او احکام یې د قران کریم او نبوي سنتو په شکل موجود دي، د نړۍ د ټولو مؤرخینو په اتفاق سره تر ټولو محفوظ او د اعتبار وړ نصوص شمېرل کېږي.

۳- د اسلام حقوقي قواعدو خپل مشروعیت نه یوازې له عیني واقعیتو لاسته راوړي لکه څرنګه چې د طبیعتي حقوقو د مکتب پیروان یې فکر کوي او نه دغه مشروعیت د عملي عقل له دستوراتو څخه ترلاسه کوي یه هغه توګه چې د عقلي حقوقو مکتب یې وایي او نه یې هم په هغه ډول چې څیړنیز او تجربه کوونکي مکتب حقوقي قواعد د قراردادې او اعتباري په نامه پېژني.

۴- د اسلام حقوقي قواعد دوه اړخیز مزدوج ماهیت لري یعنې (اعتباري-واقعي) ماهیت لرونکی، اعتباري ځکه دي چې د الله تعالی ارادې معتبر ګڼلې او واقعي له دې اړخه دي چې د الله تعالی تشریعي اراده تګویني ارادې نږدې ته ده نو د اسلام کوم قوانین چې د پېښو مصالحو او مفاسدو په اساس ولاړوي هغه واقعي دي.^(۲)

^۱ عبدالصبور. مبارز، (۱۳۹۶). د اساسي قانون پېژندنه، سلام خپرندویه ټولنه - جلال اباد. ص ۱۷

^۲ هماغه: سید عنایت الله شاداب. د اسلامي حقوقو بنسټونه، ص ۲۲

دریم بحث: د نړیوالو میثاقونو پېژندنه

نړیوال میثاقونه په دې توګه تعریفوو:

نړیوال میثاقونه عبارت له: معاهده، نړیوال هوکړه لیک، نړیوال کنوانسیون، منشور او پروتوکول څخه عبارت دي. (۱) چې هر یو په لاندې ډول تشریح کوو:

معاهده هغه توافق دي، چې د دولتونو ترمنځ په سیاسي او نظامي برخو کې په لیکلې توګه منعقدېږي او د نړیوالو حقونو د قواعد لرونکې وي.

نړیوال هوکړه لیک: دوه اړخیز یا څو اړخیز توافق دي، چې په لیکلې توګه په اقتصادي، کولتوري او علمي برخو کې د دولتونو ترمنځ منعقدېږي او د نړیوالو حقونو د قواعدو لرونکې وي. (۲)

نړیوال میثاق (کنوانسیون): نړیوال تقنیني سند دي، چې د نړیوالو سازمانونو له لوري ترتیب او د نړیوالو حقونو د بنسټیزو قواعدو لرونکې وي.

منشور: د یوه نړیوال سازمان د تاسیس تقنیني سند دي، چې د یاد سازمان د اصولو، موخو، د واکونو د حدودو، تشکیلاتو او فعالیت د ډول لرونکې وي

پروتوکول: هغه تقنیني سند دي، چې د یوې معاهدې د بشپړتیا، تفسیر یا تعدیل په موخه له معاهدې یا نړیوال میثاق سره ضم کېږي.

ترون د نړیوالو حقوقو د تابعانو یا وګړو ترمنځ هر ډول کتبي لاسلیک شوی توافق دی په دې شرط چې د نړیوالو حقوقو د مقرراتو سره سم تنظیم شوی وي او دغه مقررات پر هغه توافق باندې حاکم وي او په پایله کې مشخصې حقوقي اغیزې رامنځته کړي. (۳)

غواړو په دې ځای کې د معاهداتو پېژندنه د اسلام له نظره هم وکړو.

معاهدات عبارت له هغه میثاقونو، تعهداتو او اتفاقیاتو څخه دي چې اسلامي هېواد یې د غیر اسلامي هېوادونو سره د جنګ او صلحې په حالت کې امضاء کوي، د جنګ په

^۱ محمد خلیل شینواری. (۱۳۹۸). د افغانستان په حقوقي نظام کې د تقنیني اسنادو تصویب، ستونزې او حل لارې یې. ص ۲۵.

^۲ د افغانستان اسلامي جمهوریت، د تقنیني اسنادو د انفاذ او خپراوي د ډول قانون، (۱۳۹۵ ل). پرله پسې ګڼه: (۱۲۴۲) ۳یمه ماده.

^۳ محمدرضا ضیایي. بیګدلی، (۱۳۹۲ ل). نړیوال عمومي حقوق، ژباړن: حکیمزی، حسین الله مستقبل خپرندویه ټولنه - کابل، ص ۸۲.

حالت کې معاهدې ته مواده، مصالحه او مسالمة ويل کېږي چې ددې په مقتضى سره د جنگ پرېښودل او صلحه منځته راځي. (۱)

بين المللي معاهدې هغه موافقت نامې دي چې د عمومي بين المللي حقوقو د دوو يا څو شخصيتونو (افرادو/ دولتونو/ نړېوالو سازمانونو) لخوا په يوه معينه ساحه کې د يوې پايلې د لاسته راوړلو لپاره منعقد کېږي.

بايد يادونه وکړو چې معاهدات يواځې په هغو هيوادونو کې لازم الاجراء دي چې لاسليک کړي او تصويب کړي يې وي؛ خو ددې ترڅنگ داسې استدلال هم شتون لري چې معاهدات په هغو دولتونو کې هم د اجراء وړ دي چې لاسليک کړي يې نه وي، ددې نظر د پېروانو دليل دادي چې د زيات شمېر هيوادونو له لورې پر يوه پرنسيپ سلاح او منښته پراخ مشروعيت رامنځته کوي؛ د کوم لمخې چې د بين المللي حقوقو په ډگر کې يو ټولغوښتي حالت حمايه او تضمينېږي، لکه د ټولوژني/ عام قتل د جرايمو د مخنيوي او مجازاتو پېمان، چې په ۱۹۴۸ ميلادي کال کې د ۱۴۰ هيوادونو له لورې رامنځته، لاسليک او تصويب شو.

هماغه وو چې د همدې قوي مشروعيت د استدلال لمخې عملاً د هغو هيوادونو د عام قتل عاملين هم د ټولوژني پر ضد بين المللي محکمې (نړېوالې جنايي محکمې) ته راکش شوي، محاکمه شوي او مجازات شوي دي، چې نه يې دا ميثاق لاسليک کړي وو او نه يې تصويب کړي وو. (۲)

---

^۱ محمد مصطفیٰ نيازی، (۱۳۹۲ل). نړيوال معاهدات (د اسلامي فقهي او نړيوالو اصولو په رڼا کې). مسلم څېړندويه ټولنه - جلال اباد. ص ۱۴.

^۲ - محمد رضا ضيايي. بيگدلي، (۱۳۸۷ل). حقوق معاهدات بين المللي. ۳۳ چاپ، نشر گنج دانش: تهران، ايران ص ۴۹

دویم فصل

د چاپیریال په ساتنه کې د اسلامي شریعت او نړیوالو میثاقونو رول

په دې فصل کې دوه مباحث دي چې په لومړي مبحث کې د چاپیریال په ساتنه کې د اسلامي شریعت رول او په دویم مبحث کې د چاپیریال په ساتنه کې د نړیوالو میثاقونو رول چې په لاندې ډول دي:

لومړی مبحث: د چاپیریال په ساتنه کې د اسلامي شریعت رول

په دې مبحث کې په اسلام کې د چاپیریال ساتنې اقدامات، په اسلام کې د چاپیریال ساتنې لارې چارې دي چې په لاندې ډول دي:

اسلامي شریعت د ژوند چاپیریال حقوقو لومړنۍ او مهمه منبع ده د اسلام مبارک دین د چاپیریال د پاک ساتلو لپاره ځینې قواعد وضع کړي دي د قرآن عظیم الشان زیات شمېر آیاتونه همدې مسئلې ته اشاره کوي. الله تعالی فرمایي:

(إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) (۱)

ژباړه: بېشکه الله تعالی د توبه ویستونکو او نظافت ساتونکو سره مینه کوي.

همدارنگه په یو بل ایت کې هم د چاپیریال او پاکۍ مسئلې ته پاملرنه شوې ده. الله تعالی فرمایي:

(ادُّغِثْكُمْ النُّعَاسَ أَمْنَةً مِّنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَ كُمْ بِهِ) (۲)

ژباړه: الله تعالی له اسمان څخه اوبه رالېږي، ددې لپاره چې تاسې پرې خپل ځان پاک کړئ.

^۱سورت البقره ۲۲۲ ایت

^۲سورت الانفال، ایت ۱۱

له قرآن عظیم الشان وراخوا نبوي احاديثو هم د ژوند د چاپیریال موضوع ته پاملرنه کړې ده او انسانان یې مکلف گرځولي دي چې د ژوندانه چاپیریال ته پامنیوی وکړي. د بېلګې په توګه په یو حدیث کې راغلي دي:

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ (١)

ژباړه: د ابی مالک الاشعري رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: پاکي د ایمان یوه برخه ده.

همدارنگه په بل حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ» (٢)

ژباړه: د انس بن مالک رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: هر مسلمان چې نیالګي کېنوي او یا کبنت وکړي نو له هغه نه الوتونګي (حشرات او مرغان) یا انسان او یا څاروي څه وڅوري، نو هغه به دده لپاره صدقه وي.

له پورته ایتونو او احاديثو څخه دا په لاس راځي چې د اسلام مبارک دین یو ټولشموله او هر اړخیزه دین دی چې د چاپیریال برابرولو او تنظیم لپاره یې اصول او قواعد وضع کړي دي. (٢)

١ ابو عبد الله محمد بن اسماعيل البخاري (١٤٢١). صحيح البخاري بيروت: دار طوق النجاة، ج ١ ص ٢٠٣.

٢ صحيح البخاري ج ٣ ص ١٠٣

٣ عبد الجلال مقيم، د ژوند چاپیریال حقوق. ص ٢٥

لومړی مطلب: په اسلام کې د چاپیریال ساتنې لارې چارې

د اسلام سپیڅلې دین له نظره چاپیریال ساتنه د انسان له دندو څخه شمیرل کېږي چې په ساتنه او حفاظت یې زیات ټینګار شوی دی.

۱- اسلام د چاپیریال د اساسي عناصرو د ساتنې او یو مسلمان او سیدونکي د دندې په اړه ارزښتاکه اصول او کلیات وضع کړي دي ، او په ځمکه او چاپیریال کې له فساد سره د مبارزې لپاره یې ځانګړي اسالیب ښودلي دي.

الله تعالی د فساد کوونکو د فساد بیلګه بیان کړې او دا اعلان یې کړی چې الله تعالی له دوی سره محبت او مینه نه لري.

(وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ) (۱)

ژباړه: (کله چې راوګرځي هڅه کوي چې په ځمکه کې فساد وکړي ، او کښت او نسلونه تباه کړي او الله تعالی فساد کوونکي نه خوښوي.)

۲- اسلام له ککړتیا څخه د نجات او مخنیوي لپاره حل لارې وړاندې کړي دي او مسلمانانو ته یې د هغو د عملی کولو او رعایتولو لارښونه کړي ده ، ځکه دغه انسان چې د ځمکې په سر د الله تعالی د خلیفه په توګه پیژندل شوی ، د اسلام له نظره باید په قوي روحیه ، آرام فکر او سالم بدن سره خپلې ورسپارل شوې دندې پر مخ بوزي ، بی له شکه چې دغه ټول د سالم چاپیریال اړتیاوې دي ، ځکه بی له سالم چاپیریال نه انسان نشی کولای خپله مادي او معنوي سلامتیا وساتي.

سره له دې چې طبیعت او چاپیریال الله تعالی پیدا کړی او د انسان په خدمت کې دی ، خو کله دغه طبیعت سرکشي او طغیان کوي ، لکه طوفانونه او باد ، اوبه ، زلزه ، د ځمکې او غورځونه او داسې نورې پیښې ، چې انسان له ویرې او ډار سره مخامخ کوي ، نو له همدې امله انسان کوښښ کوي ، تر څو له دې پیښو او حوادثو نه د نجات په لاره کې کار وکړي ، پ لومړی قدم کې ځان خبر کړي ، په داسی حال کې چې اسلام د نزول له

^۱سورت البقره، ۲۰۵ ایت

پیل نه طبیعت معرفی کړی او د نسان لپاره یی تابع گرځولی او همارنگه د طبیعت له مواهبو نه د گټې اخیستې لارې چارې یی هم بیان کړي دی.

نو لکه څرنګه چې انسان نه غواړي خپل بنایست له لاسه ورکړي ، نه بنایي چې د طبیعت بنایست هم له لاسه ورکړي ، ځکه د طبیعت بنایست د انسان د بنایست د دومداراه کولو په خدمت کې دی او که دا کار ونکړي نو له گواښ سره په مخامخ شي . الله تعالی د ټولو شیانو د پیدایښت هدف او موخه یواځې د احد پرودگار عبادت بنودلی .

۳- هر کله چې مؤمن انسان غواړي د الله تعالی عبادت د خپل مکلفیت او د نعمتونو د شکرانې د اداء کولو په موخه کړي ، هیچا ته اجازه نه ورکوي چې مزاحمت یی وکړي او عبادت یی له ټولو بنکلاو سره چې غواړي سرته یی ورسوي ، مکدر کړی ، نو باید طبیعت او چاپیریال چې د الله تعالی د بنایست او عظمت منظر دی ، ککړ نه کړي . خو له بده مرغه انسان کله د بی خبری له امله او کله په دینی لارښوونو د بی باروی له امله خپل طبیعت سره نامناسب برخورد او چلند کوي ، د طبیعت تعادل له منځه وړي او د هغه د بی نظمۍ او ګډوډۍ لامل گرځي . اسلام ، اوبه ، چې د ژوند د چاپیریال له مهمو عناصرو څخه شمیرل کیږي ، داسې بیانوی:

(وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ) (۱)

ژباړه: او له اوبو څخه مو هر شی ژوندي کړی ، آیا ایمان نه راوړي؟

(وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ) (۲)

ژباړه: او الله تعالی هغه ذات دی چې له آسمان نه یی اوبه راوړولی دی ، چې د هغو په وسیله مو هر ډول نباتات رازرغون کړي دی .

۴- هغه کسان چې اسراف کوي هغوی ته په ځمکه کې فساد کوونکي وایی:

په همدې شکل د چاپیریال ټولو عناصرو ته پاملرنه شوې ده ، که هغه اوبه ، هوا ، خاوره ، شینوالی ، حیوانات او داسی نور شیان وي .

۱ الانبیاء: ۳۰.

۲ الانعام: ۹۹.

د غریزو و ککړتیاو بدی هم بیان شوی او منع ترې شوی ده:

(وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاخْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ) (۱)

ژباړه: په تلو کې درمیانه اوسه او خپل غږ بنسخته کړه، ځکه چې ناوړه غږ د خره غږ

دی.

نوله همدې امله باید پارکونه جوړ او وساتل شي، وحشي باغونه باید د حیواني پانگې د ساتلو او حمایت لپاره جوړ شي.

د اسلام له نظره یواځې ښاروالی او د چاپیریال ساتنې مسؤلین مسؤلیت نه لري بلکې هر مسلمان او هر اوسیدونکی د چاپیریال په ساتنه کې مسؤلیت لري، چې په دې اړه عملی اقدامات وکړي.

لنډه دا چې د چاپیریال د خرابیدو لاملونه باید د ایمان او تقوا په رڼا کې له منځه یوړل شي، ځکه د یو شي په مقابل کې مبارزه کول چې د زړه له کومې او اخلاص سره نه وی او دیني رینسې ونلري، مثبتې پایلې ته نه شی رسیدلای. (۱)

دویم مطلب: په اسلام کې د چاپیریال ساتنې اړوند اقدامات

په اسلامي لارښوونو کې تر فکر کولو وروسته معلومېږي، چې اسلام ډېر وړاندي د کائناتو چاپیریال ساتنه په نظر کې نیولې ده، داسې لارښوونې ئې کړي دي، چې په هغو سره د چاپیریال له هر ډول زیانونو څخه ټولنه ژغورل کېږي او له هر ډول داسې شیانو څخه ئې منع فرمایلي ده، چې چاپیریال ککړوي او منفي پایلې ئې پر انسان او نورو موجوداتو پریوځي، دهغو شیانو د کولو تاکیدي امر ئې کړی دی، چې د چاپیریال پاک ساتلو له پاره اړین دي. ځینې لارښوونې په لاندې ډول دي:

^۱سورت لقمان ۱۹.

^۲عبدالجلال مقیم، د ژوند چاپیریال حقوق، ص ۲۷.

۱- پاکی او نظافت چي د روغتیا له پاره اړین دی؛ د ککړتیا د له مینځه وړلو له پاره پاکی لازمي ده، اسلام د پاکی ارزښت په ډېره لوړه کچه بیان کړی دی، د مسلمانانو شعار او پېژندګلوي ئې جوړه کړې ده.

رسول الله صلی الله علیه و سلام فرمایي:

(إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكِرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ، فَنَظِّفُوا بَيْوتَكُمْ، وَلَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ الَّتِي تَجْمَعُ الْأَكْنَافَ فِي دُورِهَا) (۱)

ژباړه: الله تعالی پاک دی او پاکی خوښوي؛ مهربان دی، مهرباني خوښوي؛ سخني دی، سخاوت خوښوي؛ ځکه نو تاسي خپل کورونه پاک ساتئ او دهغو يهودو سره ځان مه مشابه کوئ چي د کور چټلي په کورونو کي جمع کوي.

همدا رنگه فرمایي: تنظفوا بكل ما استطعتم؛ فان الله تعالی بنی الاسلام علی النظافة، ولن يدخل الجنة الا كل نظيف) (۲)

ژباړه: تر کومه چي موس وي پاکوالی کوئ؛ ځکه چي الله تعالی د اسلام بنسټ پر پاکی ایښی دی، او جنت ته به به يې له پاک انسانه بل څوک داخل نه سي.

دارنگه اسلام پاکوالی د مؤمن پېژندګلوي ګڼلې ده، د چاپېريال ساتنه او د چټليو په سبب پيدا کيدونکي هر ډول ککړتیا له مینځه وړل ئې د مومن ور په غاړه کړي دي؛ ځکه پاکی د هر ډول ککړتیا د له مینځه وړلو له پاره لازمي ده.

۲- لاري او نور عامه ځايونه په چټليو ککړول هم د چاپېريالي ککړتیا مهم سبب کېدلای سي.

رسول الله صلی الله علیه و سلام له دې څخه منع فرمایلي ده.

(اتقوا الملاعن الثلاث: البراز في الموارد والظل وقارعة الطريق) (۳)

^۱ مشني، احمد بن علي ابو يعلى، (۱۴۰۰هـ)، مسند ابى يعلى، مكتبة دار المأمون دمشق ص: ۷۹۰
^۲ علاء الدين على بن حسام الدين ابن قاضي خان، (۱۴۰۱هـ). كنز العمال، الناشر مؤسسة الرسالة، الطبعة الخامسة: ج ۲ ص ۲۰۲
^۳ قزويني، للحافظ ابى عبد الله محمد ابن يزيد ابن ماجه، سنن ابن ماجه تحقيق: محمد فواد عبد الباقي، دار الاحياء التراث العربى. چاپ کال نلري، حديث نمبر: ۳۲۸

ژباړه: د الله جل جلاله رسول صلى الله عليه وسلم فرمايي: له درو لعنتي شيانو څخه ځان وساتئ: قضايي حاجت په گودر (له کوم ځای څخه چې اوبه وړل کيږي) سایه (هلته چې خلک کښيني) او په لاره کښي.

که کوم چا دا تيروتنه کړې وي، نو ددې د له مينځه وړلو له پاره ئې د لاري څخه مضر شی ليري کول د ايمان يوه برخه گڼلې ده، مسلمانان ئې دې برخي ته چمتو کړي ترڅو لاري پاکي کړي. د رسول الله صلى الله وسلم ارشاد دی:

(من اما ط اذی عن طريق المسلمين کتبت له حسنة ومن تقبلت منه حسنة دخل الجنة) (۱)

ژباړه: چا چې د مسلمانانو له لاري څخه ضرري شی ليري کړ، دده له پاره يوه نيکي ليکل کيږي او د چا چې يوه نيکي قبوله سوه هغه به جنت ته ځي. په يو روايت کي ددې ثواب لس برابره بنودل شوی دي فرمايي:

(ان عاد مريضا او انفق على اهله اور ما ز اذی عن طريق فحسنة بعشر امثالها) (۲)

ژباړه: چا چې د ناروغ پوښتنه وکړه، پر خپل اولاد ئې لگښت وکړ او يائي د لاري څخه ضرري شی ليري کړ، دده نيکي لس برابره سوه

د لاري د پاکوالي سره د عامه ځايونو پاک ساتل هم شامل دي رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپلو لار بنودنو کښي د چاپيريال پاک ساتلو حقيقي فضائل بيان کړي دي خلک ئې دې ته چمتو کړي دي، ترڅو په فکري ډول خپل د چاپيريال پاک ساتلو ټينگه اراده وکړي، ترڅو چاپيريال له چټليو څخه په مکمل ډول پاک وي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم له لاري څخه ليري کېدونکي شي ته (اذی) ويلي، له دې څخه معلومېږي چې يوازي مخصوص چټلي بايد له لاري څخه ليري نه سي؛ بلکي لار بايد له هر هغه شي څخه پاکه سي، چې د زيان رسوني سبب وي، هغه که په سترگو وليدل سي او يا هم ونه ليدل سي، په اوسني د تيلو په دوره کي چې کومه ککړتيا مينځته راوړي

۱ سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني. (۱۴۱۵هـ). المعجم الكبير للطبراني، دار النشر: مكتبة ابن تيمية - القاهرة: ۱۲۸۹۲

۲ ابن ابي شيبه: ابي بكر عبد الله بن محمد، مصنف ابي شيبه ناشر الكتب الاسلامي، طبعة الثانية: ۲۲۸۷۲

هغه هم تر دې حکم لاندې دي، ځکه نو هر موټر چلوونکی مکلف دی ترڅو د نوموړي له موټر څخه د لاري چاپېريال ککړ نه سي، دا د يو مسلمان مسؤوليت دی، چې دده موټر بايد داسې حالت ته نه وي رسيدلی، چې چاپېريال ککړ کړي.

د انسان پر شا و خوا موجود ټول کائنات د الله تعالی مخلوق دی، الله تعالی انسان په مځکو، ځنگلونو، دريابونو، سيندونو او نورو ډول-ډول شيانو سره اباد کړی دی، مځکه ئې د انسان په واک کبسي ورکړې ده، آسمان ئې پر انسان د هسک بام په ډول په بنکلو ستورو او سيارو سره بنايسته کړی دی، تر آسمان لاندې ډکې وريځې د انسان داوبو د اړتيا د تکميل له پاره دي. پر مځکه ډول-ډول مرغان، په درياب کې ډول-ډول کبان او آبي حيوانات د انسان د خوراكي اړتيا تر څنگ چاپېريالي اړتياوي هم پوره کړي دي، ټول کائنات د الله تعالی مخلوقات دي او په منظم او محکم حکم سره ئې خلقت سوی دی، د الله تعالی ارشاد دی:

(صُنِعَ اللّٰهُ الَّذِي اَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ) (١)

ژباړه: الله تعالی هر شی په مناسب ډول مضبوط پيدا کړی دی.

الله تعالی د هر شي د نوي خلقت په وخت کې ددې ځانگړتيا خاص خيال ساتلی دی، چې نوموړی بايد په مځکه کې د انساني ژوند له پاره گټور وي الله تعالی هر څه په کميت او کيفيت پوره پيدا کړي دي، په دې نړۍ کې ددوی دا دنده ده، چې دانساني ژوند د جسم او چاپېريال له پاره گټور تمام سي، انسان ته په کار ده، چې په نوموړو سره د خپل صورت او چاپېريال ساتنه وکړي، ترڅو په روح صورت او بڼه چاپېريال د الله تعالی په عبادت مصروف واوسي.

همدارنگه بل ځای فرمايي: وَالْأَرْضَ مَدَدْنَا هَا وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِي وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ

كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ (٢)

ژباړه: موږ مځکه غوړولې ده او پر هغې مو غرونه اچولي دي او پر مځکه مو هر ډول د اړتيا توکي په معلوم او منظم ډول ايښي دي.

١ النمل: ٨٨

٢ الحجر: ١٩

په معلوم او منظم ډول کائنات د انسان په چاپېريال کې موجود دي، په دوی کې فطري منظم والی، کمیت او کیفیت پروت دی ځکه نو د نوموړو کائناتو څخه پیدا کېدونکي چاپېريال هم فطري دي او دا فطري چاپېريال د انسانانو او حیواناتو له پاره گټور دي او کله چې په فطري ډول پیدا سوي چاپېريال کېني انساني ککړتياوي ورگډي سي نو د الله تعالیٰ په فطري چاپېريال کېني بدلون رامینځته کړي او د کائناتو چاپېريال غیر فطري جوړسي نوموړی چاپېريال د انسانانو او ټولو کائناتو له پاره زیان رسوونکی وي ځکه چې غیر فطري توکي ټول زیان رسوونکي دي.

په اوسني وخت کېني چې پر نقل عقل او پر معنویت مادیت غالب دی، د ماشینونو او فابریکو دور دی، په دې وخت کې د انساني ژوند ټول توکي بدل سوي دي، د انسان فکر او عمل ډول-ډول توکي اختراع کړي دي؛ ځکه نو ډېری مسایل چې وړاندي به د بحث وړ نه وه خو اوس دهغو بحث کول په کار دی، له هغوی څخه یو هم د چاپېريالي ککړتيا (Environmental Pollution) مسئله ده.

دا د انسان په لاس رامینځته ته سوي حالات دي، انسان هغه مسؤولیت له پامه غورځولی دی، چې د الله تعالیٰ له خوا د نوموړي په غاړه ورکول سوی دی، د الله تعالیٰ ارشاد دی (هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا) (۱) ژباړه: هغه (الله تعالیٰ) تاسي د مخکي څخه پیدا او پر مخکه اباد کړي یاست.

ددې آیات غوښتنه داده، چې الله تعالیٰ انسان ته دا مسؤولیت ور سپارلی دی، چې نوموړی ددې نړي د جوړیدلو کونښن وکړي، دهغو شيانو څخه په پوره ډول پرهېز وکړي، چې د مخکي د ابادۍ او پر مخکه د ابادو مخلوقاتو د ژوند او بريالیتوب سره په ټکر کېني وي، که کوم داسي توکي پیدا سي، چې پر مخکه د انسان او نورو ژوندیو موجوداتو ژوند له خطر سره مخ کوي، انسان مکلف دی چې نوموړي توکي له مینځه یوسي.

خلورم مطلب: د ځمکې ککړتيا د مخنيوي په اړه د اسلامي شريعت دريځ

د اسلام مبارک دين انسان مکلف کړی ، چې تل د خپل عادي ژوند له بهير نه ساتنه وکړي او هڅه وکړي چې ځان له هلاکت سره مخامخ نه کړي ، الله تعالی فرمایي: (... و لاتلقوا بايديکم الى التهلكة..)(^۱)

ژباړه: (په خپلو لاسونو ځانونه مه هلاکوی.)

د چاپيريال ککړتيا و په ځانگړي ډول د هوا ککړتيا سربيره پردی چې د ځان هلاکت شميرل کيږي ، په ځمکه کې فساد هم بلل کيږي ، چې الله تعالی ترينه منعه کړې ده ، الله تعالی فرمایي:

(و لاتفسدوا في الارض بعد اصلاحها..)(^۲)

ژباړه: (په ځمکه کې له اصلاح او سمون وروسته فساد مه کوی)

دا ښکاره او منل شوی خبره ده ، چې د هوا ککړتيا خلکو ته ضرر رسول دی ، او الله تعالی نورو ته ضرر رسول منع کړی:

(والذين يؤذون المؤمنين والمؤمنات بغير ما اكتسبوا فقد احتملوا بهتاناً و اثمًا

مبيناً)(^۳)

ژباړه: ای څوک چې مؤمنو سپړيو او مؤمنو ښځو ته بی له هغه (ناوړه) عمل نه چې وی کړی دی تکلیف رسوي ، په تحقیق سره ښکاره تهمت او گناه یی بار کړی دی .

رسول الله صلی الله فرمایلی دی:

(الايمان بضع و ستون شعبة أو بضع و سبعون شعبة ، فارفعها لا إله إلا الله ، أدناها

اماطة الأذى عن الطريق)(^۴)

^۱ البقرة ۱۹۵.

^۲ الاعراف ۵۶.

^۳ الاحزاب ۵۸.

^۴ محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن مَعْبَد ، التميمي ، أبو حاتم ، الدارمي ، مسند ابن حبان دار الوعي - حلب رقم الحديث ۱۷۲.

ژياره: ايمان اويا شعبي دي او ترټولو ټيټه مرتبه يي له لارو د مضرو شيانو ليري کول دي.

او د اذی کلیمه عامه ده چې ټولو مضرو شيانو ته شاملیږي، تیرې، اغزو ته هم شاملیږي او د هوا ککړتیا ته هم شاملیږي.

دویم بحث: د چاپیریال په ساتنه کې د نړیوالو میثاقونو رول

د شلمې پیړۍ له نیمایي څخه دا یوه نړۍ واله مسئله سوله په (۱۹۷۱م) کې د چاپیریال د علم مسئله د نړیوال سیاست برخه جوړه سوه، په (۱۹۷۲م) کې ملګرو ملتونو په سویډن کې پر نوموړي موضوع لومړی سمینار جوړ کړی وو په (۱۹۹۷م) کې د چاپیریالي ککړتیا په وړاندي انساني مبارزه پیل سوه؛ ځکه د ککړتیا زیانونو ټوله نړۍ حیرانه کړې وه، د معاصري ټکنالوژۍ او پراخه صنعت په وجه د دې زیانونه تر اندازې ډېر سوه؛ ځکه نو نوموړې موضوع د حکومتونو د بحث او نظریاتو وړو وگرځېدل.

چاپیریالي ککړتیا هم د انساني لاس وهنو څخه پیدا ده، نوموړې موضوع د انسانانو د ډېرښت په سبب نه ده را مینځته سوې؛ بلکې انسان په نوموړي نظام کښي د اسي تېروتنې وکړې، چې پر ټول نظام ئې اثر ولوېدی، دبیلګي په ډول ورځ په ورځ د ځنګلونو شمېر کمیږي، د یو راپور پر اساس د (۱۹۰۰م) وروسته په ایتوپیا کې (۹۰) سلنه ځنګلونه له مینځه تللي دي، دا ډول د خلیجي جنگونو په وخت کې په سمندر کې د ګډو سوو تیلو په سبب د پیدا سوي آبي ککړتیا د له مینځه وړلو له پاره (۱۸۰) کلونه پکار دي. له دې څخه معلومه سوه، چې انسان په څو نه لویه پېمانه ککړتیاوي پیدا کړي دي؛ ځکه نو اوس د نوموړو ککړتیاوو له زیانونو سره لاس او ګریوان دی.^(۱)

دا ډول د محکمي او فضا د ککړتیا له پاره د ډول-ډول آلاتو ایجاد او دهغوی د ازمویني تېروتنې چاپیریال خورا ډېر ککړ کړی دی، چې انسانان ئې په ډول-ډول ناروغیو اخته کړي دي. د عراق او کویت د جنگ په وخت کې له (۷۲۷) څخه ډېرو څاګانو ته اور

^۱ خدایداد کوچی، چاپیریال ساتنه، ص ۷۸.

ورته سوی وو، دیوی سروي له مخي د عراق په جنگ کي د جوړي سوي ککرتيا په سبب (۴۷۰۰) کسان د سرطان په ناروغۍ مړه سوي دي. (۳۵) سلنه عراقي نوي زېږېدونکي کوچنيان په دماغي سرطان اخته وي او دا شمېرنه ورځ په ورځ ډیريږي.

لومړی مطلب: د ملگرو ملتونو د چاپيريال ساتنې سازمان

دويم نړيوال جنگ کوم چې په ۱۹۳۹م کال کې شروع او په کال ۱۹۴۵م کې پای ته ورسيد، د دې جنگ په دوران کې بيا له نړيوالو سره دا فکر پيدا شو، چې بايد په نړيواله سطحه داسې يو سازمان موجود وي، چې د جامعه ملل پر نسبت باندې قوي وي او د ټولو هغو نیمگرتياوو څخه خالي وي کومې چې جامعه ملل درلودلې ترڅو په راتلونکي کې د دې جنگونو مخه ونيسي نو هماغه وو، چې په کال ۱۹۴۵م کې د نړۍ د مختلفو سياستمدارانو د کوششونو په نتيجه کې د ملگرو ملتونو سازمان رامنځته شو، د دويم نړيوال جنگ په دوران کې د نړۍ د ځينو سياستمدارانو له طرفه دا کوششونه شروع شول ترڅو د جامعه ملل سازمان څخه په تجربې اخيستلو سره يو بل داسې مؤثر نړيوال سازمان رامنځته کړي چې ترڅو وکولای شي په آینده کې د دغسې نړيوالو جنگونو څخه مخنيوی وکړي، نو د دې مقصد د حصول په خاطر د دويم نړيوال جنگ په دوران کې ځينې کنفرانسونه د ملل متحد سازمان د جوړېدو په خاطر په مقدماتي ډول ترسره شو. (۱)

د ۱۹۴۱م کال د جون په ۱۲ نېټه ځينې هېوادونه (انگلستان، کاناډا، استراليا نيوزيلينډ، جنوبي افريقا او همدارنگه د ځينو نورو جلاو وطنه حکومتونو نماينده گان د لندن ښار د (جيمس پيلس) په ماڼۍ کې سره راټول شول او يوه اعلاميه يې خپره کړه، د ۱۹۴۱م کال د اگست په ۱۴ نېټه د امريکا د متحده ايالاتو جمهور رئيس (فرانکن روزولت) او د انگلستان صدراعظم (ويستون چرچل) يو له بل سره د اتلانتيک په بحر کې په يوه بحري بېړۍ کې يو د بل سره ملاقات وکړ او بيا يې يوه معاهده يې امضاء کړه، د ۱۹۴۲م کال د جنورۍ په لومړۍ نېټه د متحدينو له خوا ايا هغه هېوادونه چې په دويم نړيوال جنگ کې د المان په خلاف ولاړ وو او شمېر يې (۲۲) هېوادونو ته رسېده، د دغو هېوادونو

ع، نبي بصيرت. او محمد جمال شينواری. (۱۳۹۸ل). نړيوال سازمانونه. يار خپرندويه ټولنه - جلال اباد. ص ۴۹.

نماینده گانو له خوا په واشنگتن کې یو کنفرانس جوړ شو او یوه اعلامیه یې خپره کړه، چې په دې اعلامیه کې د لومړي ځل لپاره د ملګرو ملتونو یا ملل متحد د سازمان نوم یاد شو او وویل شو چې داسې یو سازمان باید ایجاد شي چې په راتلونکي کې د نړیوالو جنگونو مخه ونیسي او د دې سازمان نوم باید ملګري ملتونه یا ملل متحد وي. (۱)

د ملګرو ملتونو کنفرانس هغه چې د بشریت د چاپیریال په خاطر په (۱۹۷۲م) کال کې په ستهاکولم کې دایر شوی و و چاپیریال یې داسې تعریف کړی:

(د هغو مادې او اجتماعي موادو چاره ده چې په میسر وخت کې په مشخص ځای کې د انساني حاجاتو لپاره صورت نیسي.) (۲)

په دې اړه چې مهم اقدامات شوي تر شلمې پیړې پورې اړه لري، په ۱۹۰۹ کال کې د بین المللي ګډه کمیټه د امریکا او کاناډا د سرحدې او بو معاهدې پر اساس جوړه شوه، دغه کمیټه د لومړي بین المللي کمیسیون په حیث له ککرتیا څخه د خوړو او بو د کنټرول او ساتنې په موخه جوړه شوه، د دې کمیټې د جوړیدو اصلی لامل دا و چې اصولاً د بین المللي رودونو او دریاونو له ککرتیا څخه راوړلې شوي ستونزې د ملی او داخلي اقداماتو له لارې حل کیدې او د نورو ذینفع هیوادونو مرستې ته هم اړتیا وه، د دویمې نړیوالې جګړې په پای کې ځینې اقدامات ترسره شول، چې د هغوزیاتو ته یواځې په نظامي چوکاټ کې پاملرنه وشوه. د دغو هڅو او اقداماتو له جملې څخه دنوربنرګ د محکمې جوړیدل و، چې یواځې نظامي کارونه یې تر نظر لاندې وینلو، خو ځینې د چاپیریال مسائیل او جرایم چې د جنگ له امله منځ ته ورغلي و و هم تر بحث او څیړنې لاندې نیول کیدل، ځینې متهم کسان چې په دې متهم شوي و چې هغوی له سوئیدلو ځمکو نه ګټه اخیستې او هغه د مخکنی شوروي ځمکې وي، چې د آلمان د قوتو له شاته تګ وروسته خالی شوي وي. (۳)

^۱ محمد رضا ضیایی بیګدلي (۱۳۸۴). حقوق بین الملل عمومي، انتشارات دانشگاه تهران، ایران چاپ ۲۲، ص ۲۴۰

^۲ فرج صالح عریش (۱۹۹۸). د چاپیریال د ککرتیا جرایم. موسسه فنیه، لومړی چاپ، ص ۲۳

^۳ عبدالجلال مقیم. د ژوند چاپیریال حقوق. ص ۹۲.

همدارنگه په نړۍ کې د صنعت پرمختګ ته په پام سره د شپېتمې میلادي لسيزې په لومړيو کې د چاپيريال ساتنې موضوع د نړيوالو مسایلو په سر کې راتله، همدې ستونزې ته په کتو عمومي اسامبلې په ۱۹۶۸م کال کې په لومړي ځل د چاپيريال ساتنې نړيوال کنفرانس جوړ کړ، ورپسې په ۱۹۷۲م کال کې د سويډن په پلازمینه استکهلم کې د نږدې (۱۱۰) هېوادونو او (۱۲۰۰) برخه والو په ګډون يو ستر نړيوال کنفرانس تشکیل شو د کنفرانس په پای کې د (بشر د چاپيريال ساتنې نړيواله اعلاميه) خپره شوه چې د چاپيريال ساتنې په برخه کې لومړنۍ نړيواله بيانیه ګڼل کېږي. په اعلاميه کې د هېوادونو ترمنځ د چاپيريال ساتنې په برخه کې د ټينګار تر څنګ له ګډون کوونکو هېوادونو څخه وغوښتل شول چې د نړيوال چاپيريال ساتنې په موخه لازم اقدامات ترسره کړي او د نورو چاپيريال ته له زیان اړولو دې په کلکه ډډه وشي.

په کنفرانس کې همدغه راز د ژوند د حفاظت او د هوا ککړتيا د مخنيوي په موخه په ۱۰۲ مو مادو کې يوه عملي کړنلاره تصویب شوه له ياد کنفرانس وروسته په ۱۹۷۲م کال کې د ملګرو ملتونو د چاپيريال ساتنې سازمان رسماً پرانيستل شو. د ژوند چاپيريال څخه د ساتنې لپاره د ملګرو ملتونو پروګرام، د ژوند نړيوال چاپيريال څخه د ساتونکي په عنوان مرکز د افريقا لويې وچې په کينيا (هغه هېواد چې د يو متنوع ژوند چاپيريال تر ټولو غني او بهترينه نمونه ګڼل کېږي) هېواد کې دی دا پروګرام د ملګرو ملتونو د سازمان په چوکاټ کې يوه طرحه شوې اداره ده چې دنده يې په سيمه او نړيوالو کچه د ژوند چاپيريال ستونزو ته رسیده ګي او پاملرنه ده، ددې پروګرام په اساس د ژوند چاپيريال مسایل او هغه تهديدات چې ورته متوجه دي نړيوالې ټولنې او دولتونو ته يې يادونه کېږي او په ځانګړي ډول د ژوند چاپيريال د حفاظت او پراختيا ترمنځ د اړيکې لپاره معقول سياستونه مطرح کېږي. د ژوند چاپيريال څخه د ساتنې لپاره د ملګرو ملتونو پروګرام هدف د ژوند چاپيريال ساتنې لپاره همغږي رامنځته کول دي، همدارنگه دغه اداره د نړۍ خلکو او دولتونو ته د اطلاع رسولو مرکز او د هغوی د ژوند د سطحې لوړولو وسيله ده پرته له دې چې راتلونکو نسلونو حقوقو ته صدمه ورسېږي. يا په بل عبارت نوموړې اداره داسې يو ارګان دی چې د ژوند چاپيريال څخه د ساتنې او دوامداره

پراختیا مدافع بلبل کېږي، دا اداره د خپلو اهدافو د تحقق لپاره علاوه همکارو او مرستو، د ملګرو ملتونو، نړیوالو سازمانونو، دولتونو، غیر دولتي سازمانونو، خصوصي سکتورونو او مدني ټولنو سره عملي اقدامات هم ترسره کوي.^(۱)

دویم مطلب: په جنګي برخه کې د چاپیریال ساتنې نړیوال معاهدات

د یونسکو او هوا پېژندنې نړیوال سازمان، چاپیریال ساتنې نړیوال سازمان (UENP) په ۱۹۷۲ میلادي کال کې تاسیس او مقریې د کینیا مرکز نیروبي کې دی د یو شمیر نورو موسیسو په همکارۍ سره په ځینو لویو ښارونو کې د هواد ککړونکو موادو غلظت د دوامدارې څارنې لپاره یو لړ فعالیتونه سرته رسولې دي او د هواد ککړتیا پر ضد اقدامات سیاسي او اقتصادي مسایل یې همیشه د یو ځانګړي اهمیت لرونکي دي د هوا ککړتیا مسألې ته په وروستیو کلونو کې توجه شوي ده ځینې ماهیرین په دې عقیده دي چې ویل کېږي د تهران ښار دنړۍ د ککړو ښارونو څخه دی چې د تهران او سیدونکي په ځانګړي ډول ماشومان په ډول ډول ناروغیو لکه: د سږو انسداد، مزمن برانشیت او د سږو له سرطان سره مخامخ دي چې ډېریات یې په نارینه و کې معمول دی، دا یو ښکاره حقیقت دی چې یو ښار له دریو خواوو څخه د البزر غرونو احاطه کړې په یوه ورځ کې ۵۲۰۰ ټنه سلفرداي اکساید، ۱۹۰ ټنه معلق ذرات او ۵ ټنه سرب په هوا کې خپرېږي دغه ککړونکي مواد تر ډېره حده د ستندرد حالت څخه زیات دي.^(۲)

د نړیوالو معاهداتو په برخه کې د هغه معاهداتو یادونه کوو چې په نړیواله کچه لاسلیک شوي وي نو د نړیوال انساني قانون قواعد که څه هم چې د مسلحانه شخړو څخه وروسته د انسان حمایت کوي مګر د انسان او چاپیریال ترمنځ اړیکه شلول امکان نه لري په همدې بنیاد هغه حمایت چې د انسانیت لپاره د مسلحانه شخړو مهال وضع شوي لازمه ده چې په پراخه معنی سره وپېژندل شي ځکه دا سربېره د انسان په حمایت د هغه چاپیریال حمایت هم کوي چې انسان هلته ژوند کوي، دا په دې اعتبار چې په شخړو کې د مترقي

^۱ عبدالجلال مقیم، د ژوند چاپیریال حقوق، ص ۹۲

^۲ خدايداد کوچی، چاپیریال ساتنه، ص ۸۹.

وسایلو کارول ددې لامل گرځي چې انسان او هغه چاپیریال ته ضرر ورسوي چې انسان هلته اوسېږي، په دې اساس نړیوال انساني قانون د تیرې پېړۍ د اومې لسيزې تر لومړیو پورې به یې د بشریت په تقلیدي برخې ترکیز کاوه که دغه عمل په هماغه چوکاټ پورې تړاو درلود او که یې د څیرنې په ډگر پورې درلود، په همدې بنیاد چاپیریال په دې صفت سره د نړیوالو انساني قوانینو کې نه دی ذکر شوی. (ځکه هغه مهال چې د چاپیریال مفکوره نه وه بنکاره شوې) مگر ددې سره سره یې یو شمېر احکام د چاپیریال ساتنه کوي:

۱- هغه معاهدات چې د وچې د جنگ په عاداتو او قوانینو پورې تړاو لري، په دې برخه کې د ۱۹۰۷م کال د لاهي څلورمه معاهده د یادولو وړ ده.

۲- د لاهي د ۱۹۰۷م کال هغه معاهده چې په سمندرونو کې د ماینونو د خنډولو په اړوند لاسلیک شوه.

۳- د بکتريالوژي د سلاح تولید او کارولو ممنوعیت او دهغې له منځه وړل په ۱۹۷۲م کال کې بله معاهده د هغه تشې لپاره رامنځته شوه چې مخکې پروتوکول ورته اشاره نه وه کړې او هغه په کال ۱۹۲۵م کال ترسره شوې وه.

۴- د خانقه او زهرجنو گازونو د منعې په اړوند پروتوکول او دې ته ورته نور مکروبي وسایل چې د جنگ په وخت کې ورڅخه کار اخیستل کېږي، د جینوا د ۱۹۵۳م کال معاهده په نړیواله کچه ټول خانقه او زهرجن گازونه حرام وبلل شول دې ته ورته نور مشابهه گازونه یې هم ناسم وگڼل.^(۱)

---

^۱ عبدالجلال مقیم، د ژوند چاپیریال حقوق، ص ۱۱۰.

پایله

چاپیریال هر هغه څه ته وایي چې بشريې احاطه کړي وي. که هغه جمادات دي لکه: اسمانونه، ځمکې، غرونه او نور... همدارنگه د چاپیریال ساتنې حقوق دهغه قواعدو او پرنسیپونو له مجموعې څخه عبارت دي چې دانسانانو د فعالیتونو او کړنو تاثیر پر چاپیریال باندې تر څپرې لاندې نیسي. اشخاص باید متوجه شي ترڅو داسې اعمال چې هغه د عامه وگړو د ځورونې او یا د ژوند د چاپیریال د ککړېدو سبب شي چې باید ځان ترې وساتي ترڅو چاپیریال ککړ نه شي او وگړي په سمه توگه ژوند ته دوام ورکړي چې د هغې له جملې څخه د بخار، لوگي ناولې او بولې له مخې چاپیریال ککړ شي ذکر شوي.

اسلام د چاپیریال د اساسي عناصرو د ساتنې او یو مسلمان او سیدونکي د دندې په اړه ارزښتاکه اصول او کلیات وضع کړي دی، او په ځمکه او چاپیریال کې له فساد سره د مبارزې لپاره یې ځانگړي اسالیب ښودلي دي. اسلامي شریعت داسې لارښوونې ئې کړي دي، چې په هغو سره د چاپیریال له هر ډول زیانونو څخه ټولنه ژغورل کیږي او له هر ډول داسې شیانو څخه ئې منع فرمایلي ده، چې چاپیریال ککړوي او منفي پایلې ئې پر انسان او نورو موجوداتو پریوځي، دهغو شیانو د کولو تاکیدي امر ئې کړی دی، چې د چاپیریال پاک ساتلو له پاره اړین دي.

د نړیوالو میثاقونو له مخې د چاپیریال ساتنې لپاره د دویمې نړیوالې جگړې په پای کې ځینې اقدامات ترسره شول، چې د هغو زیاتو ته یواځې په نظامي چوکاټ کې پاملرنه وشوه. د دغو هڅو او اقداماتو له جملې څخه دنوربنرگ د محکمې جوړیدل و، چې یواځې نظامي کارونه یې تر نظر لاندې وینو، خو ځینې د چاپیریال مسائل او جرایم چې د جنگ له امله منع ته ورغلي وو هم تر بحث او څیړنې لاندې نیول کیدل.

وړاندیزونه

۱. چاپیریال چې د وگړو د یوې مجموعه کې د اشخاصو د اوسیدو او د وگړو ترمنځ د تگ راتگ او د هغوی د مجموعې څخه عبارت دی نو پکار ده چې وگړي د چاپیریال په روغ ساتلو کې یو له بل سره مرسته او همکاري وکړي.
۲. د ژوند چاپیریال لپاره چې کوم اعمال ضرر رسوي باید وگړي ترې ځان وساتي، ترڅو مو ټولنه سالمه او وگړي مو په سالمه فضا کې ژوند وکړي.
۳. یو شمېر هغه اعمال چې د ټولني او د ژوند د چاپیریال په تاوان وي او اشخاص یې په قصد سره اهمال کړي باید سزا ورکړل شي.

ماخذونه

القران الكريم

الف: كتابونه

١. ابو عبد الله محمد بن اسماعيل البخاري. (١٤٢١). صحيح البخاري بيروت: دار طوق النجاة.
٢. ابن ابي شيبة: ابي بكر عبد الله بن محمد، مصنف ابي شيبة. ناشر الكتب الاسلامي، طبعة الثانية.
٣. احمد مختار عبد الحميد عمر، (٢٠٠١م). معجم اللغة العربية المعاصرة. قاهره: عالم الكتب.
٤. ابراهيم محمد الجرمي، (١٤٢٢هـ). معجم علوم القرآن دار القلم، دمشق، اول چاپ يو جلده.
٥. بصيرت، ع، نبي او محمد جمال شينواري. (١٣٩٨ل). نړيوال سازمانونه. يار خپرندويه ټولنه - جلال اباد.
٦. حامد انصاري. (١٤٣٠). د اسلام حكومتي نظام. ژباړن: صافي، حبيب الله. پيغام خپرندويه مركز - پېښور.
٧. خدايداد. کوچي، (١٣٩٥). چاپيريال ساتنه. جلال اباد: سلام خپرندويه ټولنه.
٨. زرکشي محمد بن عبد الله بدرالدين بهادر (١٤٠٦هـ). البرهان في علم القرآن. بيروت، دار احياء التراث العربي.
٩. ديوبندي محمود الحسن او شبير احمد عثمانی. (١٤١٤هـ). کابلی تفسير. د افغانستان د جيدو علماوو ژباړه، د فهد بن عبد العزيز د قران کريم چاپخانه مدينه منوره.

۱۰. سيد ابوالاعلی مودودي، (۱۳۲۰). تفسير تفهيم القران. ژباړن: قيام الدين كشاف. پېښور: جماعة الدعوة.
۱۱. سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني. (۱۴۱۵هـ). المعجم الكبير للطبراني، دار النشر: مكتبة ابن تيمية - القاهرة.
۱۲. سيد عنايت الله شاداب. (۱۳۹۵). د اسلامي حقوقو بنسټونه. مستقبل خپرندويه ټولنه - كابل.
۱۳. عبدالرؤف ننگيال، (۱۳۹۳). د اسلام حقوقي نظام. مستقبل خپرندويه ټولنه - كابل.
۱۴. عبدالغفار صافي، (۱۳۹۷). قرآن پوهنه، سلام خپرندويه ټولنه - جلال اباد.
۱۵. عميد حسن. (۱۳۷۲). فرهنگ عميد يو جلده. انتشارات امير كبير تهران.
۱۶. عبدالجلال مقيم، (۱۳۹۷). د ژوند چاپيريال حقوق. جلال اباد: ليكوال خپرندويه ټولنه.
۱۷. علاء الدين على بن حسام الدين ابن قاضي خان، (۱۴۰۱هـ). كنز العمال، الناشر مؤسسه الرساله، الطبعة الخامسة.
۱۸. فرج صالح عريش. (۱۹۹۸). د چاپيريال د ككړتيا جرايم. موسسه فنيه، لومړی چاپ.
۱۹. قزوينی، للحافظ ابی عبد الله محمد ابن يزيد ابن ماجه، سنن ابن ماجه تحقيق: محمد فواد عبد الباقي، دار الاحياء التراث العربي. چاپ كال نلري.
۲۰. محمدرضا ضيايي. بيگدلي، (۱۳۹۲ل). نړيوال عمومي حقوق، ژباړن: حكيمزى، حسيب الله. مستقبل خپرندويه ټولنه - كابل.

۲۱. محمد مصطفی نیازی، (۱۳۹۲ل). نړیوال معاهدات (د اسلامي فقهي او نړیوالو اصولو په رڼا کې). مسلم خپرندویه ټولنه - جلال اباد.

۲۲. محمد رضا ضیایی. بیګدلي، (۱۳۸۷ل). حقوق معاهدات بین المللي. ۳۳ چاپ، نشر گنج دانش: تهران، ایران.

۲۳. مثنی، احمد بن علي ابو يعلى، (۱۴۰۰هـ)، مسند ابی یعلی، مکتبه: دارالمأمون دمشق.

۲۴. محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن معبد، التميمي، أبو حاتم، الدارمي، مسند ابن حبان. دار الوعي - حلب.

۲۵. نور انور. فاروقي، (۱۳۹۷). د چاپیریال ساتنې حقوق. جلال اباد: مسلم خپرندویه ټولنه.

ب: قوانین

۲۶. د عدلي وزارت رسمي جریده. (۱۳۸۵). د ژوند چاپیریال قانون، پرلپسې گڼه: (۹۱۲). کابل: دولتي مطبعه.

۲۷. د افغانستان اسلامي جمهوریت، د تقنیني اسنادو د انفاذ او خپراوي د ډول قانون، (۱۳۹۵ل). پرله پسې گڼه: (۱۲۴۶)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**